

Barokas

1. **Epochos ribos.** Manoma, kad baroko terminas yra kilęs iš portugalų kalbos (perola barroca- tai netaisyklingos formos perlas). Ši sąvoka pabrėžia netaisyklingumą, neatitikimą taisyklei. Vakarų Europoje (Ispanijoje, Italijoje, Anglijoje, Nyderlanduose) barokas egzistuoja 17 a., Lietuvoje – daugiau 18 a. I p. Barokas padarė įtakos visoms meno rūšims, mokslui, filosofinei minčiai, kasdieniniams žmonių gyvenimui. Baroko menas siejamas su kontrreformacijos judėjimu – tuo metu įsigali baroko stiliaus bažnyčių architektūra. Bet baroko laiku bažnyčia labai sustiprėjo, tarsi atgimė Viduramžiai. Atsiranda giltinės simbolis.

2. **Žmogaus jausena.** Nepastovi, chaotiška istorinė situacija, susidariusi Vakarų Europoje 17 a., griovė ankstesnį humanistų tikėjimą neribotomis žmogaus galimybėmis. Žmogaus ir visuomenės harmonijos koncepciją keičia žmogaus ir aplinkos disharmonijos samprata, humanistų žavėjimasi gera ir gražia žmogaus prigimtimi, kurioje jausmai ir protas, kūnas ir siela papildo ir praturtina vienas kitą, keičia mintis apie žmogaus silpnumą ir blogio viešpatavimą pasaulyje, asmenybės autonomijos ir laisvos saviraiškos idėją – fatališko aplinkybių vaidmens, atsitiktinumo reikšmės iškėlimas. Žmogus paliovė jaustis esąs pasaulio pagrindas ir pirmąkart taip ryškiai pamatė ir sąmoningai suvokė visą savo gyvenimo sudėtingumą ir prieštarumą. Kartais barokas vadinamas tragišku humanizmu, nes žmogus atsiduria privatinėje visuomenėje, kur lemia egzistenciją savo galimybės išlikti stipresniam. Todėl šiame pasaulyje **žmogus jaučiasi esąs menka smiltelė, bet kartu jam būdingas didelis pasitikėjimas savimi, nes jis mano, jog sugebėjo įsiskverbti į sudėtingos pasaulio sandaros paslaptis. Ieškant tiesos prioritetą teikiamas ne protui, bet jausmui, dar labiau nuojaudai. Todėl čia dažni sapnai, fantazijos, kurie jungiami su realybe.** Kalderonas sakė:” Kas yra gyvenimas? Beprotybė. Iliuzija, šešėlis, fikcija ir net didžiausias gėris mažai ko vertas, nes visas gyvenimas – tik sapnas”.Baroko žmogui būdinga askezė, pamaldumas.

3. Įdomi to meto žmonių **aprranga**: ilgų garbanotų plaukų perukas, platus pūstas drabužis su daugybe nėrinių; po kaklu šilkinis šalikas; raudonas apsiaustas; baltos kojinės, ploni lakiniai bateliai su kaspinu- tai Liudviko XIV apranga.

4. **Kas būdingiausia menui.** Nesiliaujantys karai ir religinė nesantaika išpopuliarina prievartos temą: tapytojai piešia kruvinas scenas arba kankinius. Nuo jų

neatsilieka ir rašytojai. Reikalaujama vaizduoti mūšius, žmogžudystes, prievartą, verksmus. Manoma, kad kuo vaizdai žiauresni, tuo geriau. Baroko poezija taip pat siekia parodyti fizinę ir moralinę žmogaus kančią.

5. **Literatūros motyvai.** Vienas iš populiariausių motyvų- žmogaus gyvenimo nepastovumo, permainingumo pojūtis: turtai, valdžia, jaunystė, grožis, jausmai ir išgyvenimai tapo trapūs ir laikini. Madingas tampa pasakymas, kad nieko nėra pastovesnio kaip nepastovumas. Panašiai kaip viduramžiais barokas vienintele tikrove laiko anapustinį pasaulį, iš kur žvelgiant žemiškasis pasaulis atrodo kaip tuštybių tuštybė, skaudžią komediją primenantis teatras. Mėgstami veikėjai- šventasis, kankinys. Mėgstami vaizdiniai- mirties šokis, giltinės figūra, kaulai, kirminų puota kape, nusidėjėlių kančios. Jais vis pabrėžiama žemiškojo žmogaus kelio neišvengiama pabaiga.

6. **Poezija.** Baroko poezijoje populiarios tampa alegorijos, mėgstama personifikuoti moralines ar filosofines kategorijas (Šlovę, Dorybę, Garbę, Likimą), vaizduoti jas kaip savotiškus personažus, pabrėžiamas žmogaus netvarumas, mirties pergalė, literatūroje atgyja gąsdinantys pragaro vaizdai. Daug poetų rašo *memento mori*, *carpe diem* tema išreiškdami gilų sutrikusio žmogaus liūdesį ir nerimą. Jei renesansas iškėlė pasitikintį ir ryžtingą žmogų, tai barokas aukština dorą, pamaldų, bet abejojančią žmogų, kuris dažnai blaškosi tarp neišsprendžiamų moralinių, socialinių konfliktų.

7. **Menas.** Bažnyčių architektūra pasižymi gausia puošyba, dekoratyvumu.

8. Žymiausias Europos baroko literatūros **atstovas** kilęs iš Ispanijos- tai Pjetro Kalderonas, rašęs dramas.

9. **Barokas Lietuvoje.** Lietuvoje barokas sutapo su karų, badų, marų laikais siaučia 60 metų karas su švedais dėl Livonijos, ne kartą kariaujama su rusais, rusai užima Lietuvą, karai su turkais ir ukrainiečiais. 17 a. vid., kai valdė Jonas Kazimieras Vaza, dėl karų Lietuva neteko 46 proc. Gyventojų. Miestai, dvarai, kaimai Maskvos okupacijos ir karų su švedais metu buvo sudeginti, žmonės išžudyti. 1652 m. siautė maras, po kelerių metų kitas). Tos nelaimės tada dažnai užgriūdavo kraštą. Lengviau negu literatūroje baroko stilių užčiuopiame architektūroje. Žymiausias baroko architektūros paminklas yra šv. Petro ir Povilo bažnyčia Vilniuje, pastatyta 17 a. II p. Jos fundatorius (statybos išlaidų padengėjas) – turtingas ir įtakingas Lietuvos didikas Mykolas Kazimieras Pacas. Fasado viršuje lotyniškai užrašyta: “Regina Pacis

funda nos in pace” (“Taikos karaliene, stiprink mus taikoje”). Tai ne tušti žodžiai. Anų laikų Lietuva, išvarginta sunkiausių karų, iš tikrųjų troško taikos. Šiame užrašė randame ir barokinį stilistinį žaidimą: žodžiai “Pace”, “pacis” aiškiai primena ir fundatoriaus pavardę. Vykdamas Paco valią jis palaidotas prie bažnyčios durų. Tarpduryje, akmeninėse grindyse, iškaltas lotyniškas įrašas: “Čia guli nusidėjėlis”. Per šį užrašą ilgą laiką ėjo žmonės. Taip barokiškai išreiškiama gyvenimo menkystė.

Nors Vilniuje spausdinama nemažai knygų, veikia keletas popieriaus fabrikų, barokas nebuvo labai svarbi epocha lietuvių literatūrai.

Baroko epochoje padidėjo domėjimasis filologija – kalbos, literatūros teorijos, tautosakos dalykais. Konstantinas Sirvydas parašė lietuvių kalbos gramatiką (neišlikusi), lenkų- lotynų- lietuvių kalbų žodyną. Danielius Kleinas 1653 m. išleido lotynų kalba parašytą “Lietuvių kalbos gramatiką”. Lotynų kalba rašė Motiejus Kazimieras Sarbievijus, garsinęs Lietuvos valstybę. Lotynų kalba parašoma A. Vijūko-Kojelavičiaus “Lietuvos istorija”.

Baroko laiku- 1697 m.- lenkų kalba tampa valstybine kalba vietoj iki tol vartotos senosios slavų kanceliarinės kalbos.

Stilius ir stilistika

1. Baroko epochoje susiformuoja dabartinė literatūrinio stiliaus samprata. Stilius- tai bruožai, būdingi tam tikram objektui. Dabartinė stilistika remiasi požiūriu į žodinę išraišką.

2. Pirmasis teorijos skyrius- tai mokymas apie žodžio atrinkimą: pasenusių žodžių vartoseną, naujų žodžių kūrimą, tropai- žodžiai, vartojami perkeltine prasme:

a) **Archaizmai**- pasenę, iš aktyvios vartosenos pasitraukę žodžiai. Žodis virsta archaizmu, kai jį pakeičia naujas atitikmuo, kai išeina iš apyvartos pats daiktas ar reiškiny, kurį žymėjo žodis.

b) **Naujadarai**- tai naujai sudaryti ar visai naują reikšmę įgiję žodžiai. Štai 17 a. naujadarai buvo : mokytojas, taisyklė; 20 a.- degtukas, deguonis, mokykla, sostinė, vadovėlis.

3. **Tropai**- tai žodžiai ar žodžių junginiai, kurie vartojami ne tiesiogine, o perkeltine reikšme. Jų yra apie 200. Čia bus aptarti tik pagrindiniai:

a) **metafora** perkelia žodžio reikšmę nuo vieno dalyko į kitą, siekiant antrąją apibūdinti. Daiktai ar reiškiniai gretinami pagal savybes (laivo nosis). Paprastai metaforą sudaro du nariai, kurie priklauso skirtingiems kontekstams. Metafora dar vadinama paslėptu palyginimu (laivo priekis kaip nosis). Dažniausiai gretinami nutolę, iš pirmo žvilgsnio nieko bendro neturintys dalykai, arba pasitelkiama analogija (senatvė- gyvenimo vakaras).

b) **Antropomorfizacija**- sužmoginimas, kai gyviems ar negyviems daiktams, gamtos reiškiniams, augalams suteikiamos žmogaus būdo savybės (kalba medis, šuo...).

c) **Personifikacija**, arba įsmeininimas. Tai viena metaforos atmainų, kai žmogui būdingų savybių suteikiama negyvam daiktui ar reiškiniui: “Bralei seserys, imkiet mani ir skaitykiet”; “Jau saulelė vėl atkopardama budino svieta/ Ir žiemos šaltos triūsus pargriaudama juokės”; “Akmenėlis turi šaltą širdį/ Ir mažos našlaitės nesupras”.

d) **Alegorija**- metaforiškas reikšmės perkėlimo būdas. Jomis konkrečiu vaizdu išreiškiamos abstrakčios sąvokos, pvz., apie tuščiažodžiavimą pasakoma- “žodžiais kailinių nepasiūsi”. Alegorijoje perkeltinė reikšmė aiški ir mažai kintanti.

e) **Simbolis**. Jis taip pat turi perkeltinę reikšmę, bet nuo alegorijos skiriasi tuo, kad jo turinys nėra aiškiai apibrėžtas.

f) **Metonimija** būna tada, kai dalis pakeičia visumą, autorius- kūrinį, padariny- priežastį ir t.t. Džiaugės Anykščiai, sako Baranauškas, nors džiaugėsi žmonės; Mano ten vaikystė suko dūdeles- sako Nėris, bet iš tikrųjų ji, būdama vaiku, suko dūdeles.

g) **Sinekdocha**- kai dalis pasakoma vietoj visumos: lanko bitė žiedą; lapas nuspinde rasa.

h) **Antonomazija**- tikrinio vardo pavartojimas bendrine prasme: nebegrįš odisėjai.

i) **Hiperbolė**- perkeltine reikšme vartojamas žodis ar jų junginys, kuriuo vaizduojamo daikto, reiškinio, veiksmo ypatybės yra padidinamos, perdedamos.

j) **Litotė**- vaizduojamo reiškinio savybės sumažinamos.

k) **Ironija**- paslėptą patyčią reiškiantis tropas, žodžio ar frazės vartojimas perkeltine reikšme, priešinga tiesioginei: gudrus kaip avinas, drąsus kaip kiškis.

4. **Stilistinės figūros.** Čia kalbama ne apie perkeltinę reikšmę, bet apie žodžių tvarką:

a) **pakartojimas** yra tada, kai du ar daugiau kartų žodis ar jų grupė kartojamas tam tikroje teksto atkarpoje.

b) **Anafora**- žodžiai ar jų grupės kartojamos kelių eilučių, strofų, sakinių pradžioje: “*Vėjas* linguoja topolį juodą-/ *Vėjas* pravirkdė plieno vilnis”.

c) **Epifora**-žodžiai ar jų grupės kartojami eilučių, strofų, gretimų sakinių pabaigoje: “Mano mintys, mano svajos – *tai vis tu.*/ Mano dainos, mano sapnas- *tai vis tu.*”

d) **Simploka**- žodžiai ar jų grupės kartojami ne tik vienos eilutės, strofos, sakinio pabaigoje, bet ir kito pradžioje: “ Bet Karalius *tylėjo, tylėjo* ir Karalienė”.

e) **Paralelizmas**- dviejų dalykų, dviejų reiškinių sugretinimas lygiagrečiai juos pavaizduojant. Labai dažnai paralelizme žmogaus gyvenimas gretinamas su gamtos reiškiniais: “neužmigdys naktis žvaigždės,/nenuramins širdis troškimų”.

f) **Antitezė**- paralelizmo rūšis, kur gretinami nariai turi priešingą reikšmę: “darbas- ne vargas, tinginystė- ne laimė”.

g) **Laipsniavimas**- žodžių išvardijimas, kai sąvokos išskaičiuojamos silpnėjančios arba stiprėjančios reikšmės tvarka: “Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės”.

h) **Inversija**- įprastinės žodžių tvarkos pakeitimas sakinyje: “*Avelės tavo juodosios/ Baltoji lankelė miega*”